

spadajo bogati grobovi kraljev oziroma članov kraljeve družine (Varna II - grob 3; Varna I - grob 43), plemenskih poglavarjev (Durankulak - grob 211), pa tudi svečenic (Durankulak - grob 626). V teh grobovih je številen bakren in zlat nakit, nahajajo se tudi idoli, ceptri, kot simboli moči itd.

Za vojake "bojevnike", drugo družbeno skupino, so značilni grobovi z manj kovinskega nakita toda s številnimi posodami in bojno sekuro, ki je lahko bakrena ali pa iz jelenovega roga.

Tretjo, družbeno še nižjo skupino predstavljajo grobovi navadnih pripadnikov skupnosti. Gre za pokope moških, žena in otrok. V takšnih grobovih se običajno pojavlja samo po nekaj nakitnih predmetov bodisi par bakrenih jagod ali uhanov, nakit iz spondilus školjke in dve do tri keramične posode.

Četrto najnižjo skupino pa predstavljajo pokopi tujcev (ujetnikov, sužnjev). Njih grobovi so prazni, brez nakita in umeščeni brez ustaljenega reda. Glede na družbeni položaj, ki ga je mogoče razbrati iz bogastva pridakov v grobovih je zanimiva tudi ugotovitev, da je bila v bakreni dobi Bolgarije izrazito patriarhalna družba.

Skratka, če zaključimo lahko rečemo, da nam 6. zvezek ponuja nakitno bogastvo Bolgarije za družbeno-ekonomsko zgodovino Evrope izredno pomembnega 5. tisočletja pr. n. št.

Anton VELUŠČEK

Mária Novotná: *Die Fibeln in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde 14/11. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2001. ISBN 3-515-07539-9. 109 strani, 31 tabel.

V delu so predstavljene 303 fibule bronaste in starejše železne dobe, najdene ali hranjene na Slovaškem. Gradivo je bilo zbrano konec osemdesetih, v obdelavi pa (izjemoma) upoštevana literatura do leta 1995.

V uvodu avtorica prikaže pojav in razvoj fibul na Slovaškem, ter s tem povezano kulturno in kronološko sliko Slovaške v času med zgodnjo kulturo žarnih grobišč (Bd D) in mlajšo halštatsko kulturo (Ha D). Prve fibule se pojavijo na prehodu iz zgodnje v starejšo KŽG. To so fibule v obliki violinskega loka, fibule z žičnatim lokom tipa Čaka, dvodelne fibule z listastim lokom tipa Drslavice in Bohdalice ter očalaste fibule brez osmice iz žice rombičnega prereza. V starejši in sredni KŽG jim sledijo enodelne fibule z listastim lokom tipa Röschitz ter pozamenterijske fibule. Slednje so posebej številne v depojih mlajše KŽG, za katero so značilne še dvodelne fibule z listastim lokom tipa Křenůvky-Domaniža ter enodelne očalarke z osmico. V pozni KŽG se število fibul zmanjša, tipične za ta čas pa so fibule tipa Velem, iz katerih se razvijejo sedlaste fibule tipa Bükkzentlászló, ter harfaste fibule.

Za starejši halštatsko dobo je značilna velika pestrost oblik, predvsem ločnih in čolničastih fibul, ki pa so praviloma zastopane z redkimi primerki, včasih le na enem najdišču. Zaradi tega jih avtorica smatra za importe iz Italije, vzhodnoalpskega področja ali Balkana. Izjema so šmarješke fibule in čolničaste fibule s prečnimi mrežastimi pasovi, ki so bile v velikem številu najdene na gradišču Molpir. Najmlajše v delu še upoštevane so pavkaste, certoške in fibule tipa Castellin di Fistera.

Tako v času KŽG kot v starejši železni dobi je Slovaška mejno področje vplivov z vzhoda in zahoda / kultur (jugo)vzhodno in zahodno od nje. To se je jasno odražalo na modi fibul, tako na prevzemanju določenih tipov, kot na številčnosti, uporabi in deponiranju fibul v posameznih regijah in obdobjih. V času KŽG so fibule najpogostejše v Lužiškem kulturnem krogu (19 grobnih, 23 depojskih, 5 naselbinskih), sledita jugovzhodno (4 grobne, 26 depojskih, 1 naselbinska) in srednjedonavsko (16 grobnih, 2 depojskih, 5 naselbinskih) področje žarnih grobišč. Zelo redke pa so fibule na vzhodu Slovaške (dve depojski najdbi in neznana najdišča). Podobno

je stanje v železni dobi. Fibule se v večjem številu pojavljajo na jugozahodu Slovaške, medtem ko jih je na vzhodu in severu precej manj. Veliko večino starejšehalštatskodobnih fibul predstavljajo fibule z gradišča Molpir (75 primerkov!). Istočasne so še tri naselbinske, šest grobnih in 14 fibul iz dveh depojev. V poznohalštatski čas je datiranih šest grobnih, dve naselbinski in ena fibula iz depoja.

Gradivo je predstavljeno na ustaljen način, s podatki o najdišču in kontekstu, z opisom predmeta ter podatki o hrambi in objavi. Poglavlje o fibulah določenega tipa uvaja opis njegovih značilnosti, ter zaključuje komentar, ki je posvečen predvsem časovni umestitvi, nekoliko manj pa geografski razširjenosti in, predvsem pri starejših tipih, namembnosti. Poimenovanja tipov so večinoma ustaljena, oziroma prevzeta od starejših avtorjev, opozoriti pa velja na dvozankaste ločne fibule (*Zweischleifige Bogenfibeln*), pri katerih dvojnost pomeni dva zavoja žice v peresovini - zanki in ne dveh zank, kot je to običajno. Se pa zdijo žarnogrobišni tipi fibul (žičnatolocene, listastolocene, pozamenterijske, sedlaste fibule) precizneje razčlenjeni kot halštatskodobni, kjer so različne vrste ločnih, čolničastih in certoških fibul združene pod splošnimi oznakami. Avtorica je, po drugi strani, poskušala razdeliti edina železnodobna tipa z večjim številom fibul: šmarješke fibule na osnovi eno- oz. dvodelnosti (s čimer je mišljeno pritrdjevanje igle na lok fibule), čolničaste fibule s prečnimi mrežastimi pasovi pa s pomočjo prisotnosti ali odsotnosti zaključnega gumba na nogi. Uporabnost teh meril se zdi zaradi fragmetiranosti gradiva nekoliko dvomljiva: od štirinajstih fibul z mrežastimi pasovi se jih da na ta način določiti le tri, od 23 šmarjeških pa slaba polovica. Da je dvodelnost smiselno uporabljati kot odločilen kriterij le zelo premišljeno je še bolj vidno pri "dvodelnih očalastih fibulah", kjer so skupaj obravnavane tri očitno raznovrstne fibule.

Med železnodobnimi fibulami jih je kar nekaj, ki očitno izvirajo iz trgovine s starinami. Čeprav avtorica v tekstu na to opozarja, je njihovo obravnavanje med dejansko na Slovaškem najdenim gradivom moteče in bi bilo verjetno bolje, če bi bile objavljene v ločenem poglavju.

Velika večina fibul in fragmentov je tudi ilustriranih, nekatere z novo, druge s prevzeto risbo v merilu 1:2. Dodana je tudi karta najdišč, ter pet kart z razprostranjenostjo posameznih tipov in oblik fibul, vendar samo na Slovaškem. Tudi te pa so uporabne le za nekatere natančnejše določene (starejše) tipe, med tem ko se zdi kartiranje vseh ločnih ali čolničastih fibul z istim znakom samo sebi namen. Veliko bolj zaželena bi bila npr. pregledna karta na Slovaškem razprostranjenih kultur, ki bi dobro dopolnila v uvodnem delu objavljeno sinhronistično tabelo. Delo zaključuje kronološka preglednica na Slovaškem prisotnih fibul, ki pa zaradi nekaterih neupoštevanih vrst (certoške, kačaste) in velike shematičnosti (brez absolutne kronologije ali standardnih oznak) ni tako koristna kot bi lahko bila.

Andrej PRELOŽNIK

Gerhard Tomedi: *Italische Panzerplatten und Panzerscheiben*. Prähistorische Bronzefunde 3/3. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2000. 130 strani in 155 tabel.

V 3. zvezku 3. oddelka serije PBF avtor G. Tomedi predstavlja bronaste italške oklepne plošče. Imenuje jih tudi "poloklepi", saj gre za del vojaške opreme, ki ščiti oprsje. To so sicer zelo prestižni predmeti, saj se tudi v grobovih vojščakov pojavljajo razmeroma redko. Skratka gre za opremo odličnikov.

Loči štirioglate in okrogle plošče (*Panzerplatten*, *Panzerscheiben*). So lahko tudi zelo bogato okrašene in sicer največkrat s potiskanjem ter graviranjem. Na Apeninskem polotoku se oklepne plošče pojavijo že v 8. st., v 3. zvezku

pa so obravnavane vse plošče do 5. stoletja pr. n. št.

V poglavju o kronologiji so sumarno, toda kritično, predstavljene kronološke sheme različnih avtorjev za Rim, Veje, Bizencij, Tarkvinjo, Etrurijo, Picenum in Abruco. Na *tabeli 3* je tako predstavljena tudi sinhronizacijska kronološka shema.

Sledi poglavje o zgodovini raziskovanj, ki se je začela že v 19. stoletju. V tem poglavju tudi izvemo, da se večina avtorjev ukvarja predvsem z namembnostjo "poloklepov" oz. oklepni plošč. V tem pogledu veliko težav povzroča predvsem okrogla plošča, saj se jo pogostokrat interpretira kot pokrov, del konjske opreme ali ščitno grbo.

Pisani viri o oklepni ploščah so skromni, tako velja za najstarejšo šele Livijeva omemba v Zgodovini Rima iz konca 1. st. pr. n. št.

Starejše so statuete lokostrelcev z naprskami ploščami iz Sardinije, upodobitve na daunskih stelah, na menhirju iz Castelletta Ticina itd. Zelo znana je npr. statueta vojščaka iz Capestrana. Vojščak, poleg orožja in nakita, nosi na oprsju tudi okroglo oklepno ploščo tipa Alfedena. Tip je dobil ime po nekropoli iz Abrucov, kjer se v grobovih poleg oklepne plošče pojavlja tudi podobna oborožitev, kot jo ima pravkar omenjeni vojščak.

Sledi najpomembnejše poglavje z osnovnimi podatki o najdbah, ki skupaj s slikovnim gradivom predstavljata osnovo zvezku. Pred zaključnim poglavjem pa avtor s številnimi argumenti še dodatno utemeljuje ugotovitev, da so bile kvadratne in okrogle bronaste plošče resnično del vojaške opreme.

Skratka gre za delo, ki nam odpira pogled na del opreme italškega vojščaka. Naj ob zaključku zato poudarim, da je dragocenost zvezka v tem, da so ti predmeti zbrani na enem mestu ter slikovno dobro predstavljeni. To pa je tudi osnovni namen serije PBF.

Anton VELUŠČEK

August Oxé, Howard Comfort, Philip Kenrick: *Corpus vasorum Arretinorum. A Catalogue of the Signatures, Shapes and Chronology of Italian Sigillata. Second edition.* Antiquitas, Reihe 3, Band 41. Habelt, Bonn 2000. ISBN 3-7749-3029-5. 554 strani, veliko slik, zgoščenka.

Prva izdaja *Corpus vasorum Arretinorum*, ki jo je pripravil Howard Comfort na podlagi rokopisa Augusta Oxéja, je izšla leta 1968. Knjiga, v kateri so zbrani žigi lončarjev, je takoj postala najpomembnejši priročnik za študij italške sigilate. Po objavi je Comfort nadaljeval z zbiranjem podatkov za suplement in na koncu ves arhiv predal Philipu Kenricku. Kenrick je opravil popolno revizijo prve izdaje, pri čemer je uporabil poleg Comfortovega arhiva tudi originalne Oxéjeve zapiske. Dopolnil je zbirko s podatki iz najpomembnejše literature do leta 1996.

V novi izdaji so obravnavani žigi na italškem tipu sigilate, ki je definiran po enakih kriterijih, kot so veljali za *Conspectus formarum terrae sigillatae italico modo confectae* (Bonn 1990). Se pravi, da je vključena sigilata iz proizvodnih središč italškega polotoka, Padske nižine (vključno s proizvodnjo čaš Aco in skodelic Sarius) ter sigilata iz Lyona. V delu je zbrana ogromna, reprezentativna količina gradiva, seveda pa ni bilo mogoče zajeti popolnoma vse. Za razliko od prve objave je Kenrick poizkusil datirati lončarje, kar je bilo včasih zelo težko. Glavna opora za datacijo so bile oblike žigov in posod, ki so določene po *Conspectusu*.

Ne samo v fazi priprave publikacije, temveč tudi v izdaji sami je Kenrick v celoti izkoristil možnosti, ki jih nudijo računalniki. Nova objava ni zgolj suplement, temveč popolnoma revidiran, dopolnjen in na novo urejen katalog. Pred seboj imamo kombinacijo dveh medijev: knjige in relacijske baze na zgoščenki. Zaradi računalniške baze so nastale bistvene

razlike med starim in novim katalogom tako v strukturi kot tudi v vsebini, ki je sedaj bistveno bolj bogata.

V uvodnih poglavjih knjige so objavljene kratke študije o namenu žigov, o osebu delavnic, pregled proizvodnih središč in razvoj proizvodnje. Proizvodnja sigilate se deli v štiri velike kronološke faze: 40 do 20/15 pr. Kr., 20 pr. Kr. do 15 po Kr., 15 do 50 po Kr. in po 50 po Kr.

Glavnina knjige je katalog žigov, ki so urejeni po abecednem redu gentilicijev. Objavljene so *risbe* tipov žigov posameznih lončarjev, lokacija delovanja lončarja ter približen čas delovanja. Na koncu je *tipologija okvirjev* žigov. Knjiga se zaključuje s konkordanco med prvo in drugo izdajo ter z indeksom.

V drugem delu uvoda knjige najdemo vodnik po zgoščenki. Relacijska baza na zgoščenki je bistveni del publikacije, ki pa jo risbe v knjigi dopolnjujejo. Sestavljena je iz devetih povezanih tabel. Tabela *Lončarji*, ki bo verjetno najbolj uporabljana, vsebuje zbrane podatke o posameznih lončarjih z vsemi viri: pregledom oblik posod, tipov žigov, najdišč, datacij, krajev delovanja. Dodani so tudi zbirni podatki s seznamom vseh žigov, razširjenostjo, tako po provincah kot tudi s koordinatami posameznih najdišč. Druge tabele so *Tipi žigov*, *Motivi* (dodatni motivi na okvirju), *Posode* (omogoča identifikacijo vsake posode v katalogu), *Najdišča* (določena s koordinatami; tabela vsebuje številne podrobnosti, kot so sezname upoštevanih posod in kontekstov ter bibliografija), *Datacije* (datirani sklopi), *Bibliografija*, *Reference* (povezuje posamezne posode z bibliografijo) in nazadje *Tabela s kombiniranimi podatki* za posamezen žig. Baza ima najrazličnejše možnosti iskanja: po črkah žiga, okvirjih, motivih itd. Nudi možnosti prikaza razširjenosti posameznih lončarjev ali skupin, seznamov lončarjev, ki so izdelovali posamezne oblike, seznamov lončarjev, ki so uporabljali posamezne tipe okvirjev, statističnih podatkov o preskrbi posameznih provinc ter kartiranja izdelkov iz posameznih proizvodnih središč.

Nova izdaja *Corpus vasorum Arretinorum* je gotovo eno najboljše in najpomembnejših del na področju rimske arheologije v zadnjih desetletjih. Obravnava zelo pomembno vrsto arheološkega gradiva, ki je v ogromnih količinah razširjeno po vsem imperiju. Relacijska baza je omogočila objavo veliko večje količine podatkov, kot bi bila mogoča samo v knjižni izdaji. Omogočila je tudi povezovanje raznovrstnih podatkov, na najrazličnejših ravneh. V veliki meri je odpadel vpliv avtorja, da predstavitev podatkov podredi zgolj cilju svoje raziskave. Jasna in dostopna objava virov bo olajšala številne nove raziskave. Omogočila bo, na primer, poglobljanje v podrobnosti, ki se tičejo posameznih lončarjev, lončarskih delavnic, oblik posod ali posameznih najdišč. Še pomembnejša pa je baza za razumevanje delovanja lončarske proizvodnje in trgovine v celotnem imperiju v drugi polovici 1. st. pr. Kr. in v 1. st. po Kr.

Jana HORVAT

Eleni Schindler Kaudelka, Ulrike Fastner, Michael Gruber: *Italische Terra Sigillata mit Appliken in Noricum.* S prispelkom Gerwulfa Schneiderja. Archäologische Forschungen 6. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 298. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2001. ISBN 3-7001-3025-2. 311 strani, 112 slik, 105 tabel, zgoščenka.

V monografiji je obdelana posebna skupina keramike: tera sigilata z nalepljenimi okraski (aplikami). Okraševanje z nalepkami se pojavlja na aretinski in poznopadski sigilati (*terra sigillata tardo-padana*). Aretinsko keramiko z nalepljenimi okraski so izdelovali od poznoavgustejskega obdobja do tretje četrtine 1. st., razširjena pa je bila v velikem delu imperija. Poznopadske delavnice intenzivno izvažajo v Norik od klavdijskega obdobja dalje, delujejo pa do sredine 2. st. Poznopadska